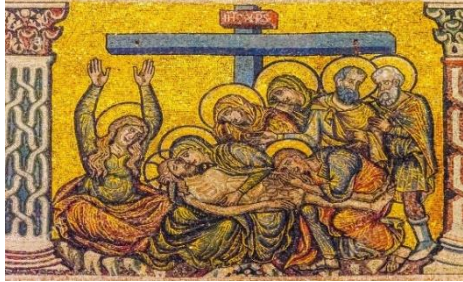

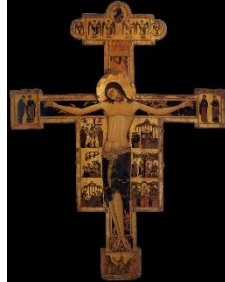
“Pietà” IV

Kruisafname, Graflegging, Bewening, Pietà:

Al veel eerder dan in de Rijnvallei werd op Byzantijnse iconen, Italiaanse fresco's en mozaïeken het thema tussen de Kruisafname en de Graflegging aangeroerd, maar het betreft hier de Bewening omdat het niet Maria alleen is die treurt, maar samen met een hele schare betrokkenen. De scheidslijn is dikwijls flinterdun en net als kunstenaars in die tijd nauwelijks signeerden gaven ze hun werk ook geen titel en plakten kunsthistorici achteraf het etiket Pietà op een graflegging. Zo verging het ook de Kruisafname. Het Pietà-thema was eenvoudigweg niet algemeen bekend.

Friar Jacobus, 1100

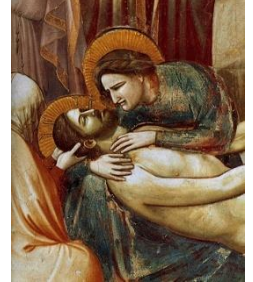
Byzantijns Kruis, 1210

Detail Kruis, 1210

Giotto di Bondone, 1305

Detail di Bondone, 1305

Ontstaan en verspreiding van de Pietà:

Tot nu toe zagen we dat het Pietà-thema ontstond vanuit de Duitse mystiek. In eerste instantie als miniatuur (voor 1300) en later als beeld (na 1300). Binnen de Andachtsbilder ontstond het Vesperbild, de Pietà.

Wat betreft de religieuze kunst speelde het hof van de Heilige Roomse Keizer (Karel IV, 1316-1378), dan gevestigd in Praag, een belangrijke rol bij de productie en verspreiding van religieuze kunst en latere Pietà-sculpturen, dan nog in Romaanse (Middeleeuwse) stijl. Men onderhield handelscontacten met Noord-Duitse steden en zelfs tot in Scandinavië. Hierdoor kon de Pietà zich makkelijk verspreiden over Europa. Ook in de Lage Landen liet men zich niet onberoerd, met name in Vlaanderen. In de late 14de eeuw ontstond in Praag de Internationale Gotische Stijl.

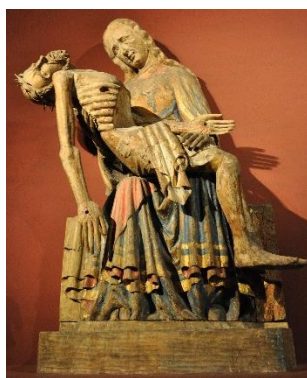
Ontwikkeling in stijl en vorm:

Romaans – Gotisch – Renaissance – Barok

In de Romaanse Stijl, zo tot 1400, was de Pietà vooral bedoeld om te confronteren en was de beeltenis rauw en met wonden. Pijn, lijden en dood moesten “tastbaar” zijn. Men wilde haast zelf het lijden en de pijn van de gezeselde en gekruisigde Jezus en het verdriet van Maria kunnen invoelen. Voor nonnen als voorbeeld én middel om dichterbij Jezus te komen (medeleven), voor de volksdevotie een manier om hun eigen lijden mee te vereenzelvigen (troost).

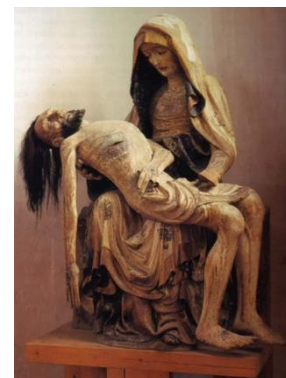
Mainz, 1315 (Röttgen Pietà)

Midden Duitsland, 1335

Polen, 1365

Duitsland, 1430

Midden-Rijn, 1390

Bovenstaande Pietà's getuigen van zulke pijn en roepen medeleven op; ze confronteren ook en zijn meestal niet echt mooi, wel indrukwekkend en aangrijpend. Ze zitten nog vast in de Romaanse beeldcultuur met een grote expressieve gebarenstijl en nog steeds streng gestileerde figuren; sober en ascetisch. Maria wordt veelal voorgesteld als een oude vrouw met scherpe gelaatstrekken en een grimas op haar gezicht, dat vaak ook sterk gekanteld is.

Het stijve, uitgemergelde lichaam van Jezus is 'getrapt' (trapsgewijs) gerangschikt en de sporen van foltering zijn duidelijk zichtbaar¹. Let ook op de houdingen van de figuren: Het dode lichaam van Jezus wordt met een krachtsinspanning opgetild door een voorovergebogen Maria. Tegelijkertijd ontstaat er ook een gotische stijl met een zachtere Maria, die het lichaam van Jezus terugbrengt tot de afmetingen van een kind, wat zijn geboorte en dood op een mystieke wijze met elkaar verbindt; de 'Pietà corpusculum' *.

Kenmerkend is ook dat Jezus "princiepelijk" op de rechterzijde van Maria ligt: de rechtvaardige kant zonder zonde.

Zoals alles in de beeldhouw- en schilderkunst van die tijd een (symbolische) betekenis had.

Rijnvallei, 1390*

Thüringen, 1350*

Dan is er ook nog het 'horizontaal' type waarbij Maria wordt gepresenteerd als een jonge, mooie vrouw met delicate gelaatstrekken en een vol gezicht, gelijkend op de mooie Madonna's** die we uit de Italiaanse schilderkunst kennen. Jezus' lichaam is horizontaal en stijf, alle sporen van zijn lijden zijn geminimaliseerd. Fijne gebaren en rijkelijk gedrapeerde stoffen verzachten de betekenis van het thema.

Anders dan de voorgaande houten sculpturen werd hiervoor voornamelijk steen gebruikt.

Polen, 15e eeuw

Frankrijk, 15e eeuw

Charonton - Pietà Avignon***, 1460

Perugino, 1494

Bellini -Madonna** del Prato, 1500

Dan is er nog het 'Avignon'*** type. Maria zit rechtop, haar gezicht toont zelfbeheersing en reflectie. Christus' lichaam is sterk naar de toeschouwer gekeerd, de romp rust zwaar op Maria's schoot, de benen hangen slap naar beneden.

Vervolgens vinden we na enkele overgangstypen Jezus' lichaam op de grond aan de voeten van Maria, klaar voor de begrafenis. Dat geeft ook meer volume aan het beeld voor ornament waar de barok wel raad mee weet.

Bellini - Pietà***, 1505

Witz, 1440

Fernández, 1620

Quellinus, 1620

Parodi, 1686

Hörr, 1765

Uiteindelijk zal Michelangelo aan het einde van zijn leven nóg een Pietà-type ontwerpen, de staande. Meer hierover en het verwerken van Pietà's in altaarstukken in mijn volgende bijdrage.

¹ Ga eens achter in de Heuvelse kerk in Tilburg kijken naar een extreem realistisch corpus op een levensgroot kruis van Toon Grassens uit 1999.

Ton van Leest

* Alle bijdragen kun je terugvinden op de website van Ekklesia Tilburg onder "Actueel", waarin ook de links aan te klikken zijn.